

УДК 336.13.012.24(477)

С. М. Яворовський,
аспірант кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-8658-5625>

О. І. Тиндик,
аспірант кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-9183-7639>

М. П. Татарин,
магістр підприємництва та торгівлі,
Львівський національний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-2497-782X>

DOI: 10.32702/2306-6814.2025.7.189

ФОРМУВАННЯ РЕСУРСІВ ФІНАНСОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

S. Yavorovskyi,
Postgraduate student of the Department of Finance, Money Circulation and Credit, Ivan Franko National University of Lviv
O. Tyndyk,
Postgraduate student of the Department of Finance, Money Circulation and Credit, Ivan Franko National University of Lviv
M. Tataryn,
Master of Entrepreneurship and Commerce, Ivan Franko National University of Lviv

FORMATION OF RESOURCES OF THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE IN CONDITIONS OF MARTIAL STATE

У статті фінансову систему висвітлено з погляду організаційної складової застосування фінансів у національній економіці, стану та ієрархії побудови фінансових відносин у господарській системі загалом; визначено головні функції фінансової системи, виконання яких реалізують за допомогою механізму управління фінансами, та ключову її ознаку — сукупність фінансових відносин, які організують з метою мобілізації та інвестування фінансових ресурсів країни; систематизовано завдання фінансової системи.

Охарактеризовано особливості розвитку фінансової системи України в умовах економічної нестабільності, фінансових криз та воєнного стану; окреслено чинники, які гальмують розвиток вітчизняної фінансової системи; висвітлено головні сфери фінансової системи та специфіку формування і використання ними фінансових ресурсів.

Досліджено динаміку капіталу підприємств України та частки у ньому власних фінансових ресурсів упродовж 2006 — 2024 років, визначено головні причини негативних тенденцій; проаналізовано динаміку надходжень до зведеного бюджету України за період 2000 — 2024 років, що дало змогу констатувати факт зниження частки у них податкових надходжень та підвищення залежності вітчизняної бюджетної системи в умовах воєнного стану від допомоги країн-партнерів; визначено напрями реформування податкової системи України з метою нарощення фінансового потенціалу держави; оцінено тенденції у депозитній активності вітчизняних домашніх господарств, охарактеризовано структуру їхніх депозитів у розрізі національної та іноземної валюти, проаналізовано динаміку номінальних та реальних депозитів домогосподарств.

Окреслено комплекс заходів, реалізація яких дасть змогу поліпшити забезпечення ресурсами фінансової системи України; визначено напрями підвищення ефективності функціонування вітчизняних суб'єктів господарювання як базової ланки фінансової системи; обґрунтовано сукупність заходів у сфері фінансів домашніх господарств з метою створення сприятливих умов для їхньої діяльності та зростання заощаджувальної активності; виявлено напрями підвищення ефективності функціонування вітчизняної фінансової системи загалом.

The article highlights the financial system from the point of view of the organizational component of the use of finance in the national economy, the state and hierarchy of building financial relations in the economic system as a whole; identifies the main functions of the financial system, the implementation of which is implemented using the financial management mechanism, and its key feature — a set of financial relations that are organized in order to mobilize and invest the country's financial resources; systematizes the tasks of the financial system.

The features of the development of the financial system of Ukraine in conditions of economic instability, financial crises and martial law are characterized; the factors that inhibit the development of the domestic financial system are outlined; highlights the main areas of the financial system and the specifics of the formation and use of financial resources by them.

The dynamics of the capital of Ukrainian enterprises and the share of their own financial resources in it during 2006 — 2024 are studied, the main reasons for negative trends are identified; The dynamics of revenues to the consolidated budget of Ukraine for the period 2000-2024 were analyzed, which made it possible to state the fact of a decrease in the share of tax revenues and an increase in the dependence of the domestic budget system under martial law on assistance from partner countries; the directions of reforming the tax system of Ukraine in order to increase the financial potential of the state were identified; the trends in the deposit activity of domestic households were assessed, the structure of their deposits in terms of national and foreign currency was characterized, and the dynamics of nominal and real deposits of households were analyzed.

A set of measures was outlined, the implementation of which will allow improving the provision of resources to the financial system of Ukraine; directions for increasing the efficiency of the functioning of domestic economic entities as the basic link of the financial system were identified; a set of measures in the field of household finances was substantiated in order to create favorable conditions for their activities and increase savings activity; directions for increasing the efficiency of the functioning of the domestic financial system as a whole were identified.

Ключові слова: фінансова система, фінансовий потенціал, фінансові ресурси, публічні фінанси, місцеві фінанси, фінанси суб'єктів господарювання, фінансовий ринок, фінанси домашніх господарств, національна економіка.

Key words: financial system, financial potential, financial resources, public finances, local finances, finances of business entities, financial market, household finances, national economy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сьогодні в умовах активізації світових глобалізаційних процесів важливе значення має конкурентоздатність національної економіки, яка дасть змогу країні посісти високе місце у міжнародному рейтингу розвитку та забезпечити належний рівень добробуту населення. Виробляти значні обсяги валового продукту, у структурі якого левову частку займатимуть високотехнологічна продукція і кваліфіковані послуги, дадуть змогу нагромадити у достатньому розмірі фінансові ресурси з різних джерел. Останні відображають у фінансовій системі у розрізі головних ланок (фінанси суб'єктів господарювання, публічні фінанси, фінанси домогоспо-

дарств та фінансовий ринок), які тісно залежать одна від одної й визначають загальну ефективність функціонування системи. Ресурси фінансової системи формують та розподіляють між усіма її сферами з метою повного задоволення потреб ключових суб'єктів економіки й забезпечення високих темпів соціально-економічного розвитку за рахунок повноцінного фінансування їхньої діяльності.

Фінансова система України нині функціонує у кризових умовах, які стали наслідком агресії росії та запровадженням воєнного стану, втратою виробничого потенціалу у результаті значних руйнувань та постійного дефіциту фінансових ресурсів. В таких умовах важливо вживати всіх можливих заходів, які унеможливають подальшу втрату фінансовою системою ресурсів та поступово нарощувати виробничий потенціал суб'єктів господарю-

вання, оскільки саме в цій ланці створюється валовий продукт, який є основою розподілу і перерозподілу та наповнення ресурсами інших ланок системи (публічних фінансів та фінансів домашніх господарств). Це вимагає від уряду розроблення ефективної фінансової політики, котра б сприяла формуванню ресурсів у базовій ланці системи та допомагала їх наростити за допомогою перерозподілу в інші сфери, функціонування яких, зазвичай, забезпечують за рахунок бюджетних коштів. Окрім цього, необхідно налагодити механізм перерозподілу ресурсів між усіма ланками фінансової системи, котрий би сприяв зростанню ефективності її функціонування загалом та зміцнював рівень фінансової безпеки в країні. З огляду на зазначене вище, сьогодні гострою є необхідність вирішення проблем у сфері нарощення потенціалу фінансової системи в умовах повоєнного відновлення національної економіки та євроінтеграції.

Вирішенню проблем у сфері підвищення ресурсного потенціалу вітчизняної фінансової системи присвятили свої публікації такі українські науковці: І. Адаменко [14], М. Дем'янчук [1], Я. Дропа [3], М. Дубина [4], Л. Дудинець [5], О. Журавель [1], В. Коваленко [6], М. Лизогуб [7], О. Лисак [10], І. Ломачинська [8], Л. Маршук [9], А. Мейш [10], К. Мельник [1], Д. Мовчан [9], О. Покойовий [9], О. Попело [4], Л. Селіверстова [14], О. Тарасенко [4] та інші.

Зазначимо, що сьогодні у вітчизняній літературі є вагомий напрацювання з окресленої проблематики, проте кризові умови функціонування фінансової системи та початок повномасштабної війни породив нові виклики і загрози, які потребують проведення нових досліджень та ухвалення дієвих рішень щодо поліпшення управління публічними фінансами, державним боргом, підвищення фінансового потенціалу країни тощо.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є пошук напрямів нарощення ресурсного потенціалу фінансової системи України умовах кризи та повоєнного відновлення національної економіки.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В економічній літературі поняття "система" визначають, зазвичай, з погляду чогось конкретного, цілісного, комплексу складових, сукупності поєднаних елементів, які впливають один на одного і модифікація одного неодмінно призведе до зміни усіх характеристик системи. У фінансовій науці часто виокремлюють закриті і відкриті, динамічні і статичні, ймовірнісні і детерміновані, макро і мікро, регульовані і саморегульовані, інформаційні і фізичні та інші види систем.

Водночас погляди щодо розкриття сутності фінансової системи у наукових публікаціях, зазвичай, не мають спільного знаменника та вирізняються різними підходами окремих вчених. Необхідно підкреслити, що сучасна фінансова система в узагальненому тлумаченні висвітлює організаційну складову застосування фінансів у національній економіці, стан та ієрархію побудови фінансових відносин у господарській системі загалом. Фінансова система є досить широким поняттям, яке охоплює низку складових, проте є вужчим від категорії

"фінанси". Історія виникнення терміну фінансова система є паралельною з поняттям фінанси, що посприяло виділенням їх в окрему науку як складову економічних досліджень.

Варто зазначити, що у науковій літературі також існує прагматичне бачення сутності функцій, які виконує фінансова система, зокрема: сприяє трансформації усіх видів економічних ресурсів між видами економічної діяльності та сферами господарства національної та світової економіки; виявлення інструментів ризик-менеджменту, який організують за участі фінансових посередників (страховиків, банків, інститутів фондового ринку тощо); уможлиблює використання різноманітних інструментів проведення розрахунків з метою обміну активами (фінансовими та майновими); допомагає консолідувати фінансові ресурси з метою нарощення виробничої потужності суб'єктів господарювання й розмежування капіталу окремих компаній між власниками пайових цінних паперів; генерування фінансових даних, котрі допомагають сформувати інформаційне забезпечення для ухвалення управлінських рішень у різних видах та сферах економічної діяльності.

Загалом, виконання своїх функцій фінансовою системою здійснюється за допомогою механізму управління фінансами на рівні держави, суб'єктів господарювання та населення й має за мету активізувати соціально-економічний прогрес країни за рахунок фінансового регулювання діяльності ключових суб'єктів економіки й організації моніторингу за формуванням і використанням грошових коштів на усіх рівнях утворення і розподілу валового продукту.

Наукова література сьогодні також характеризується відсутністю універсального підходу до тлумачення сутності поняття "фінансові ресурси", котрі автори визначають у розрізі держави, суб'єктів господарювання та домашніх господарств. На рівні підприємств під ними розуміють залучені грошові кошти, за допомогою яких формують основні і оборотні засоби, що необхідні для забезпечення безперервного виробничого процесу. Щодо макrorівня, то під фінансовими ресурсами розуміють грошові кошти, які унаслідок розподілу валового продукту зосередилися у руках держави та використовуються для виконання покладених на неї функцій і завдань з метою забезпечення високих темпів суспільного розвитку.

Проаналізувавши підходи до тлумачення сутності фінансової системи, варто виділити ключову спільну їхню рису — сукупність фінансових відносин, які організують з метою мобілізації та інвестування фінансових ресурсів країни. З огляду на це можна констатувати, що саме цією ознакою поняття фінансова система є відмінним від категорії фінанси.

Систематизація окреслених в економічній літературі завдань фінансової системи країни має наступний вигляд: мобілізація, зосередження й раціональне використання необхідних для організації створення планового обсягу валового продукту фінансових ресурсів; забезпечення високої ефективності інвестування залучених грошових коштів — нарощення розмірів створеного валового продукту на підставі формування оптимальної структури джерел і форм фінансування; визначення раціонального співвідношення у процесі розподілу

валового продукту країни для повноцінного задоволення швидко зростаючих потреб економіки; всестороння допомога у мобілізації нагромаджень суб'єктів господарювання та заощаджень домашніх господарств за допомогою механізмів фондового ринку для реалізації інвестиційної політики в країні та стимулювання економічного зростання; створення страхових резервів для убезпечення від появи збитків і втрати надходжень й формування сприятливих передумов для освоєння таких джерел фінансових ресурсів.

Зазначимо, що фінансові ресурси лежать в основі фінансової системи, кожна ланка якої з початку свого створення і подальшого розвитку функціонує за рахунок мобілізації і використання грошових коштів. Водночас всі сфери фінансової системи мають особливості у використанні інструментів залучення фінансових ресурсів та специфіку в окресленні напрямів їх використання.

Українська фінансова система тривалий час розвивалася в умовах економічної нестабільності, світової кризи та воєнного стану, головними ознаками яких є: значні інфляційні ризики; невисокий рівень сукупного попиту в економіці, котрий став результатом зменшення відносних розмірів оплати праці та її питомого значення у валовому продукті; постійна волатильність курсу гривні до іноземних валют, що ускладнює прогнозування та підвищує ймовірність появи валютної нестабільності, котра проявиться у падінні вартості національної грошової одиниці; великі розмахи тіньового сектору господарської системи; часті зміни та високий рівень ставок відсотків за банківськими позиковими продуктами; значний ступінь доларизації української економіки; підвищення абсолютних та відносних значень урядової заборгованості (державної та гарантованої); низький рівень рентабельності більшості українських суб'єктів господарювання; великі розміри кредиторських і дебіторських зобов'язань вітчизняних підприємницьких структур; значні обсяги накопиченої заборгованості перед фіскальними органами й по оплаті праці персоналу та інше.

Водночас низка науковців вважають, що українській фінансовій системі ще й дотепер притаманні ознаки, які характерні для перехідної економіки, зокрема: невисокий ступінь капіталізації банківського сектору та падіння обсягів торгів на вітчизняному фондовому ринку в абсолютному та відносному вимірах; відсутність в обігу на ринку привабливих фінансових інструментів для проведення нагромаджувально-інвестиційної діяльності суб'єктами господарювання і населенням; низька ефективність та непривабливість системи справляння обов'язкових платежів, яка породжує високий фіскальний тиск на платників податків; відсутність результативних реформ у пенсійному секторі зокрема та соціальній сфері загалом; низька ефективність системи урядового регулювання діяльності підприємницьких структур, потреба в удосконаленні механізму управління публічними фінансами тощо.

Сьогодні у фінансовій літературі до чинників, які гальмують розвиток системи фінансів, зазвичай, відносять низьку ефективність фінансового ринку як окремої ланки, яка зумовлена низькими темпами його розвитку, зокрема: невисокі розміри капіталу, яким володіє

банківська сфера; недостатня привабливість та якість депозитних продуктів українських банків; значні рівні ризиків у банківському секторі та неефективне управління ними; потреба у підвищеному захисті прав клієнтів банківських установ; неадекватне сприйняття та визначення ролі фондового ринку у розвитку національної економіки; невелика кількість фондових бірж, котрі реалізують купівлю-продаж фінансових інструментів, що змушує надавати перевагу позабіржовому ринку, який потребує посиленого контролю за такими транзакціями з метою уникнення зловживань; нерозвиненість інститутів фондового ринку та потреба у розбудові його інфраструктури; потреба у поліпшенні захисту акціонерних прав, дієвої боротьби з рейдерством та підвищення рівня корпоративної культури; необхідність удосконалення нормативно-правового забезпечення функціонування фінансового ринку, особливо в умовах наближення переговорів щодо вступу в ЄС.

В сучасних кризових умовах функціонування економіки важливою проблемою фінансового ринку є дисбаланс у розмірах нагромаджених фінансових ресурсів та потребами вітчизняних суб'єктів господарювання в інвестиціях для забезпечення безперервності виробничих процесів. Сьогодні лівова частка капіталу вкладається у сфери, які не мають жодного відношення до виробництва товарів, надання послуг чи поліпшення добробуту населення, оскільки інвестуються з метою проведення спекуляцій на біржі та генерування "легких" доходів.

Сьогодні українські підприємства, як головна сфера фінансової системи, у які виробляють валовий продукт, опинилися у досить скрутному становищі унаслідок четвертого року повномасштабної війни. На початку 2022 року вітчизняна економіка втратила велику частину виробничого потенціалу унаслідок фізичного знищення майна суб'єктів господарювання або окупації територій, що змусило підприємства змінювати місце ведення основної діяльності на більш безпечне. Релокація українських підприємницьких структур негативно відобразилася на економіці, оскільки вимагала часу і додаткових фінансових ресурсів для пристосування до особливостей ведення діяльності у нових територіальних громадах та освоєнні нових ринків збуту. Це також позначилося на динаміці чистих фінансових результатів та надходженнях до бюджетної системи України — обидва показники суттєво знизилися з початком введення воєнного стану.

В абсолютному розмірі за досліджуваний період величина власних фінансових ресурсів українських суб'єктів господарювання збільшилася майже у 7 разів, проте на такі зміни суттєвий вплив здійснили інфляційні ризики в країні, тому доцільно концентрувати увагу на відносній зміні власного капіталу. Так питома вага власних коштів упродовж 2006—2023 років знизилася з 46,6 % до 28,05 % на кінець 2023 року (відносно падіння становило -18,55 відсоткових пунктів). На кінець вересня 2024 року цей показник становив 32,06 % (збільшився на 4 відсоткові пункти), проте реальні висновки щодо його динаміки можна буде зробити тільки за підсумками року. Такі тенденції говорять про зниження у вітчизняних підприємств фінансової автономії, а в умовах кризи на ринку позикових ресурсів, нарощува-

ти капітал доводиться за рахунок кредиторської заборгованості та інших прирівняних до власних джерел. Варто зауважити, що особливо стрімко спадала частка власного капіталу у періоди соціально-політичних та економічних криз унаслідок світової нестабільності у 2008 році, гібридної війни росії у 2014 році та її повномасштабного вторгнення 2022 року [11]. Тобто динаміка капіталу вітчизняних підприємств досить сильно реагує на зміну макроекономічних параметрів в країні та світі, які суттєво впливають на їхню здатність якісно формувати необхідні розміри фінансових ресурсів (рис. 1).

На абсолютне значення фінансових ресурсів за аналізований період суттєвий вплив здійснювала інфляція, тому, в основному, під її дією капітал українських підприємств зріс у понад 11 разів та на кінець 2023 року становив 16442,6 млрд грн. За підсумками 2024 року приріст становитиме ще більшу величину, оскільки до уваги візьмуть показники усіх суб'єктів господарювання [11].

За допомогою проведеного аналізу абсолютних і відносних показників фінансових ресурсів підприємств України упродовж досліджуваного періоду можемо констатувати факт поступового погіршення тенденцій динаміки власної її частини, рівень якої поступово зменшувався та засвідчував зниження фінансової автономії суб'єктів господарювання. Водночас частка короткотермінових зобов'язань вітчизняного бізнесу поступово зростала, а в її складі нарощувала питому вагу кредиторська заборгованість, оскільки українські підприємницькі структури покривали за її рахунок дефіцит у власних оборотних коштах. Частка довготермінових пасивів у капіталі вітчизняного бізнесу продовжувала залишатися на досить низькому рівні через нерозвиненість ринку довготермінових позикових фінансових ресурсів, хоча за досліджуваний період вона несуттєво зростає. Такі тенденції у динаміці фінансових ресурсів підприємств України стали наслідком затяжної кризи у ковідний період та суттєвого її поглиблення з початком оголошення військового стану в країні на початку 2022 року.

Сектор публічних фінансів займає важливе місце у фінансовій системі країни, оскільки він за допомогою розподілу і перерозподілу валового продукту поєднує суб'єктів господарювання, населення, державу та інститути посередництва. Фінансові ресурси цієї сфери формують, зазвичай, за рахунок законодавчого встановлен-

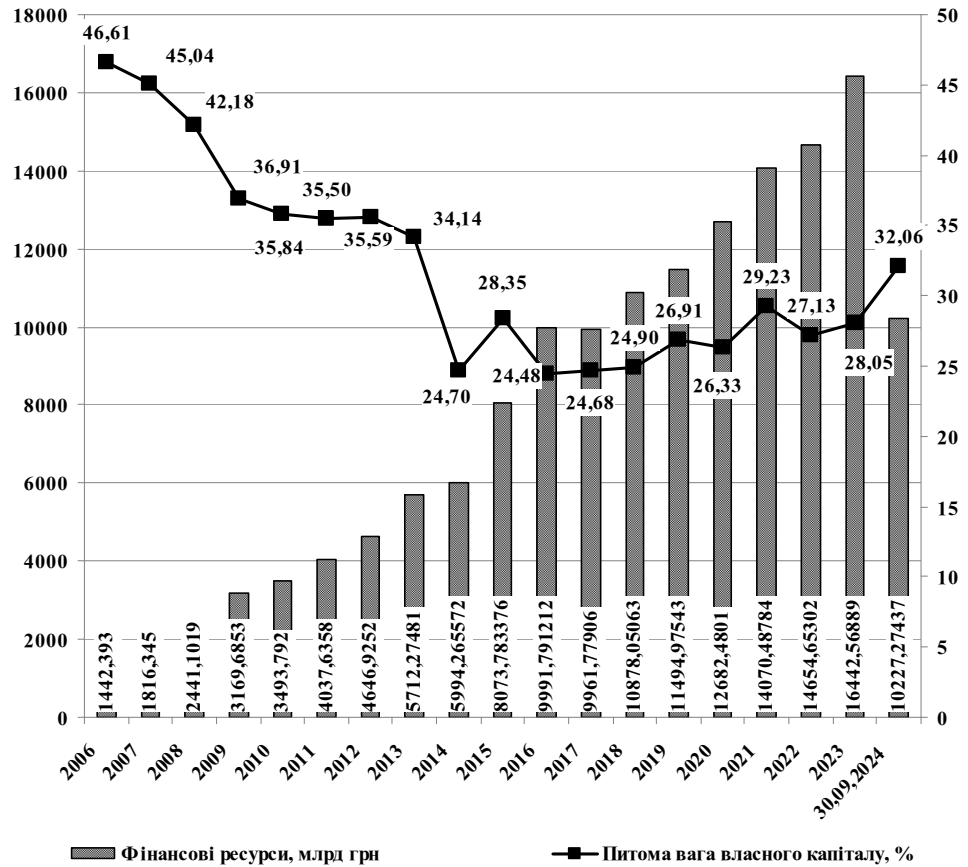


Рис. 1. Динаміка фінансових ресурсів підприємств України та питомої ваги у них власного капіталу у 2006—2024 років, на кінець року

Джерело: [11].

ня і справляння обов'язкових платежів (податків і різноманітних зборів, які мають цільове призначення), котрі сплачують підприємницькі структури і домашні господарства зі своїх доходів. Левова частка грошових коштів держави зосереджена у бюджетній системі (яка охоплює дві ланки: державний бюджет та бюджети територіальних громад) та державних фондах цільового призначення, що мають, зазвичай, соціальний характер використання.

Необхідно підкреслити, що за рахунок податкових надходжень формують близько 25 % дохідної частини бюджетів територіальних громад, а решта дофінансовують за рахунок центрального бюджету, проте ситуація у зарубіжних країнах може суттєво відрізнитися. Сьогодні в Україні місцеві податки не мають суттєвого значення і не займають відчутної питомої ваги у доходах бюджетів місцевого самоврядування, що, частково суперечить практиці розвинених країн та не дає змоги територіальним громадам наростити свою фінансову самостійність.

Оцінка динаміки надходжень до зведеного бюджету України у розрізі державного бюджету та територіальних громад констатує високий рівень залежності останніх від коштів першого, що потребує перерозподілу податкових доходів за допомогою інструментів міжбюджетних трансфертів. Для збільшення ступеня фінансової автономії місцевим громадам доцільно збільшувати свої фіскальні доходи, а уряду — надавати більше владних повноважень. Частково це було реалізовано у

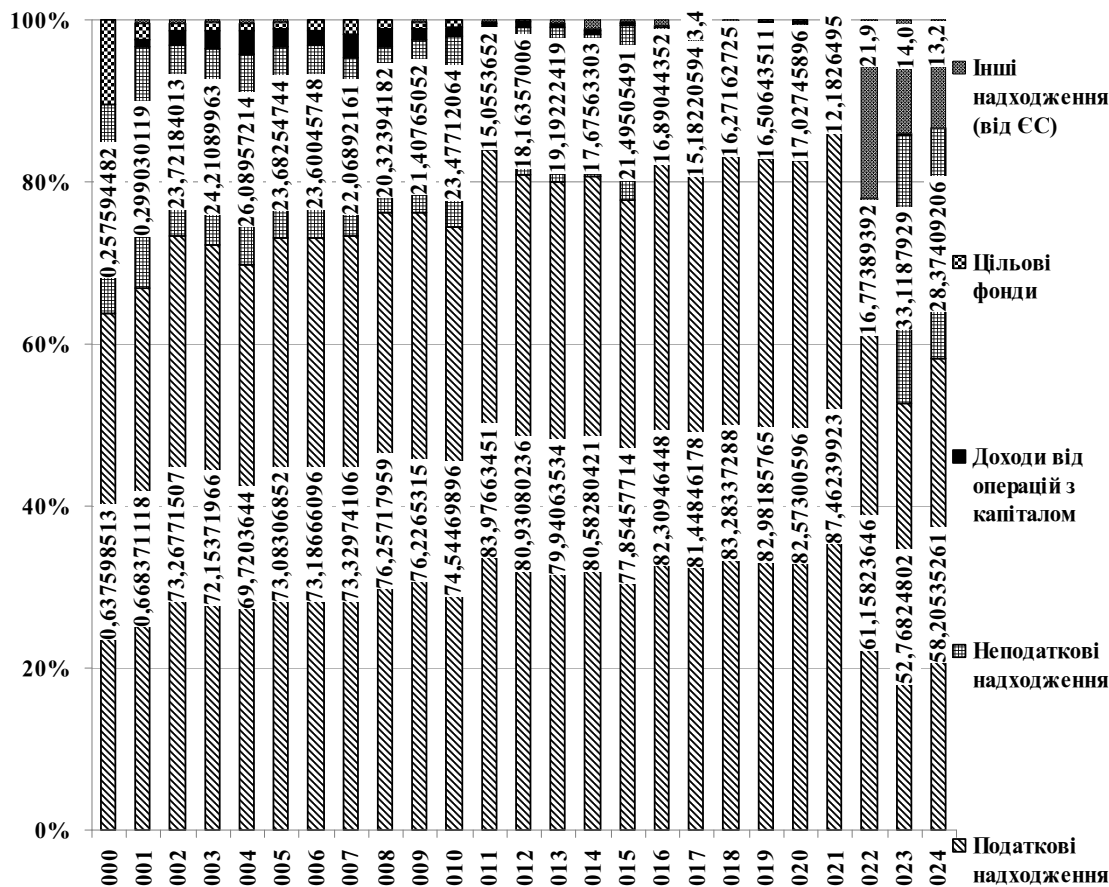


Рис. 2. Динаміка структури надходжень до зведеного бюджету України у 2000–2024 роках, %

Джерело: [2, 12].

2021 році після завершення реформи бюджетної децентралізації, проте початок війни так і не дав відчуті її результативність та показати себе в дії, оскільки багато територіальних громад постраждали унаслідок ведення боїв та окупації, тому стали напряду залежати від дотацій з державного бюджету. Окрім цього, по завершенню війни ситуація може бути ще складнішою, бо велику кількість громад треба буде відбудовувати, що зумовить потребу у фінансових ресурсів значних обсягів та удосконалення формули фінансового вирівнювання або пошуку зовнішніх джерел фінансування (міжнародна допомога та гранти).

Упродовж 2000–2024 років надходження до зведеного бюджету України суттєво спадали за підсумками 2009 року унаслідок світової господарської кризи; потім ці процеси простежувалися у 2014 та 2022 роках як результат вторгнення росії, анексії наших територій та знищення виробничого потенціалу південно-східних регіонів країни, що значно знизило спроможність бюджетної системи (рис. 2).

За досліджуваний період переважаючи питому вагу у поступленнях до дохідної частини консолідованого бюджету займали податкові платежі, частка котрих перманентно збільшувалася включно до 2021 року з 63,76% до 87,46% (на 23,7 в. п.). Проте початок повномасштабної війни у лютому 2022 року кардинально змінив ситуацію і частка податкових надходжень суттєво знизилася до значення 58,21% за період 2022–2024 років (на -29,25 в. п.), оскільки велика частина Ук-

раїни була окупована, багато суб'єктів господарювання втратили свої виробничі потужності або були змушені змінити територію діяльності, різко впали доходи населення, що загалом дуже погано відобразилося на податковому потенціалі країни. Водночас бюджет країни у значній мірі почав залежати від допомоги країн-партнерів, зокрема ЄС, який надав досить велику фінансову допомогу на підтримку економічної стабільності у розмірі понад 481,3 млрд грн — у 2022 році, 433,6 млрд грн — у 2023 році та 475,4 млрд грн — у 2024 році. Окрім цього, відносної бюджетної стабільності в умовах війни на тлі падіння податкового потенціалу вдалося досягнути за рахунок значних інфляційних коливань, не проведення індексації доходів, "замороження" виплат працівникам бюджетних установ, тобто частково уряд компенсував втрати ресурсів за рахунок бюджетної сфери [2, 12].

В умовах сьогодення важливим чинником зростання ефективності української податкової системи є її реформування у напрямі досягнення оптимального співвідношення між окремими елементами за допомогою реалізації таких заходів: нарощення ефективності розподілу валового продукту та результативності процесів формування фінансових ресурсів держави на усіх стадіях їх залучення, а також досягнення якомога більшого результату від їх інвестування у різні сфери економіки; підвищення рівня фінансової автономії новоутворених територіальних громад за рахунок запровадження дієвих обов'язкових платежів на місцевому

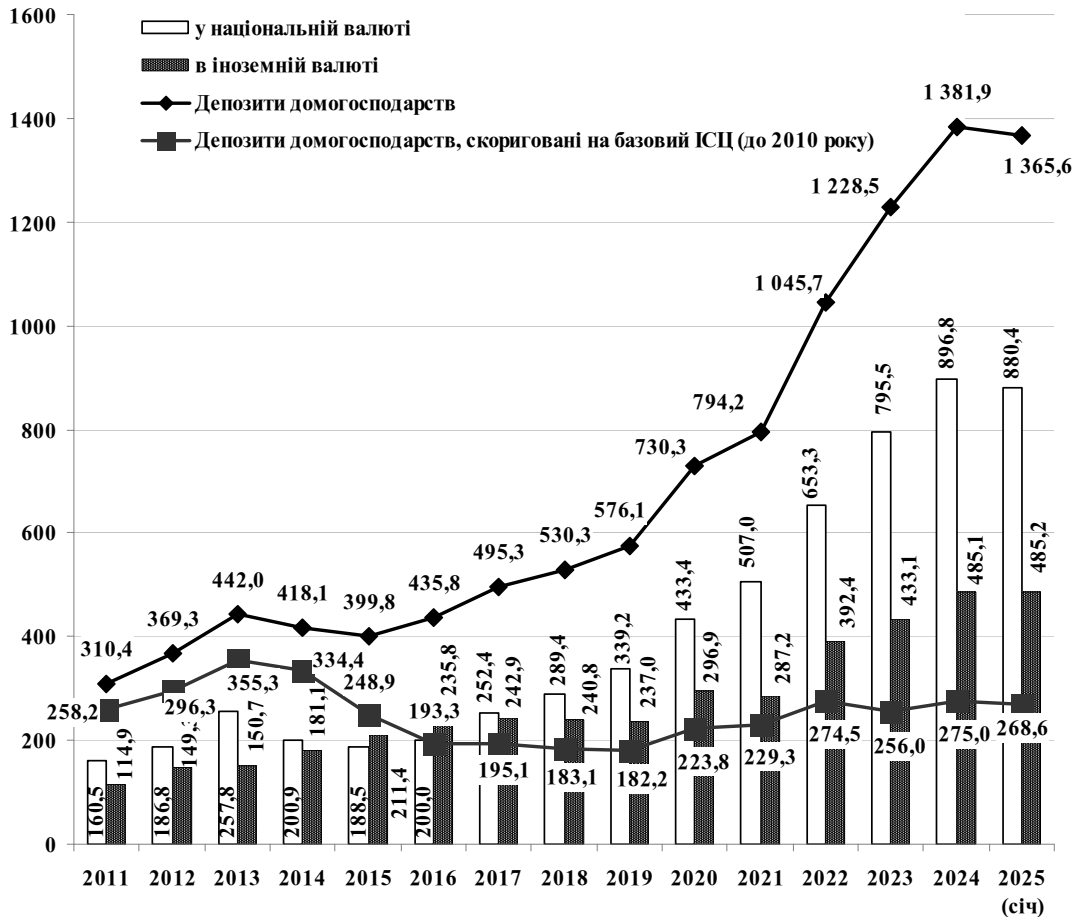


Рис. 3. Банківські депозити домашніх господарств України у 2011–2025 роках (залишки коштів на кін. періоду, млрд грн)

Джерело: [13].

рівні, які допоможуть збільшити фінансовий потенціал регіонів; досягнення оптимального рівня щодо фіскального тиску на вітчизняних платників й створення додаткових можливостей для розширення податкового потенціалу; піднесення у населення фіскальної толерантності й формування українського менталітету та фінансової грамотності, котра дасть змогу чітко зрозуміти важливість сплати обов'язкових платежів до бюджетної системи та збільшить дієвість проведеної урядом податкової політики.

Домашні господарства у ринковій економіці виконують важливу роль, оскільки ведуть власну всесторонню діяльність, котра характеризується створенням сукупного попиту в державі за допомогою купівлі виробленої продукції (товарів або отримання послуг). Вони також утворюють сукупну пропозицію в країні, оскільки є головними представниками на ринку праці та володіють інтелектуальними здібностями. З іншого боку, громадяни розвинених країн є активними учасниками фондового ринку та формують за допомогою його інструментів власні нагромадження, які є важливим джерелом здійснення капітальних вкладень в економіку й сприяють її розвитку у майбутньому.

З метою управління своїми фінансами домашні господарства у процесі життєдіяльності формують і використовують два важливі фонди фінансових ресурсів, зокрема: поточного і довготермінового споживання — для покриття особистих потреб членів сімей у купівлі

товарів чи послуг; заощадження — для придбання високовартісних речей, виконання капітальних робіт чи отримання коштовних послуг у майбутньому (будівництво, навчання, придбання квартири чи автомобіля тощо). Саме останній фонд становить значний інтерес для усіх суб'єктів економіки, оскільки нагромадження населення є важливим джерелом формування інвестиційних ресурсів країни за умов проведення ефективної політики уряду в цьому напрямі. Тому вітчизняний уряд має побудувати дієвий механізм перетворення накопиченого домашніх господарств в капіталовкладення, у якому будуть задіяні сучасні цифрові інструменти національного фінансового ринку. Цей механізм також має охоплювати актуальні стимули, шляхи й види реалізації заощаджень українцями.

В українській економіці значну зацікавленість у домашніх господарств у процесі здійснення заощаджень здобули банківські депозити (коротко- і середньотермінові), оскільки вони приносять невисокі проте постійні доходи у вигляді нарахованих відсотків в умовах гарантування виплат одноіменним фондом. З іншого боку, в країні склалася ситуація, за якої реальні відсоткові ставки за банківськими вкладеннями нині, зазвичай, не покривають інфляційні ризики та не забезпечують генерування достатніх доходів. Водночас може виникнути ситуація із невчасною видачею депозитів, яка є наслідком різноманітних труднощів для банку щодо мобілізації необхідних коштів. Окрім цього, за умови розірвання

кредитної угоди, вкладник може позбутися більшої частини або всіх нарахованих відсотків. Тенденції у сфері банківських заощаджень населення висвітлені на рис. 3. Поданий рисунок засвідчує зростання номінальних депозитів домогосподарств у банківській системі України та невелике зростання реального їх рівня (скоригованого на базовий ІСЦ до 2010 року) на 10,4 млрд грн або на +4,03 %. Водночас, починаючи з 2017 року, простежується тенденція до поступового переважання гривневих депозитів населення перед вкладеннями в іноземній валюті.

У більшості країн світу сьогодні ключовою ціллю уряду в економічній сфері є перетворення накопичень громадян в інвестиції й побудова відповідного механізму, який реалізовуватиме таку трансформацію за допомогою сучасних інструментів фінансового ринку. Такий механізм допоможе домогосподарствам активізувати нагромадження та отримувати додаткові доходи від їх інвестування упродовж тривалого періоду часу, убезпечити себе, частково, від інфляційних і валютних ризиків. Головними деструктивними чинниками, що стримують розвиток заощаджувальної діяльності населення в Україні є: нестабільна динаміка макроекономічних параметрів та часті кризові стреси; невисокий рівень довіри до органів влади та фінансових посередників; низька обізнаність населення в особливостях функціонування фінансової сфери; катастрофічні розмахи корупції та тіньової економіки в країні; великий тиск на підприємців та компанії з боку органів влади; невисокі темпи розвитку фондового ринку та його стагнація в умовах воєнного стану; неефективна дивідендна політика українських корпорацій; падіння доходів українців; відсутність доступних якісних послуг на страховому ринку та нерозвиненість сектору додаткового пенсійного страхування тощо.

Загалом для зростання забезпеченості фінансової системи ресурсами необхідно реалізувати цілий комплекс заходів на різних рівнях управління. Так, на рівні публичних фінансів потрібно: оптимізувати співвідношення між елементами податкової системи, які дадуть змогу досягнути запланованого розміру надходжень, сприятимуть звууженню тіньової діяльності й підвищуватимуть зацікавленість український і закордонних інвесторів до національної економіки; реалізовувати науково-обґрунтовану політику у сфері використання державного кредитування з метою покриття нестачі бюджетних ресурсів, оскільки їхнє продумане інвестування у стратегічно важливі галузі економіки стимулюватиме суспільний розвиток та зміцнюватиме господарську безпеку; почати реально протидіяти корупції на усіх рівнях влади із залученням іноземних фахівців та створення незалежних органів з метою припинення виведенню фінансових ресурсів з країни, крадіжок рухомого і нерухомого майна, падіння довіри до держави іноземних партнерів тощо; досягнути високого рівня інформаційної прозорості у сфері формування та інвестування ресурсів держави, яке відбувається на усіх стадіях бюджетного процесу; посилити роль громадян країни у визначенні напрямів витрачання коштів бюджетів територіальних громад; концентрувати зусилля на підвищенні рівня фіскальної культури українців, що дасть змогу наростити податкову спроможність регіонів у найближчій перспективі; збільшити ефективність витрачання фінансових ресурсів держави у розрізі найбільш важливих для суспільства видів діяль-

ності; удосконалити митну політику України, котра дасть змогу зупинити потік низькоякісних товарів з-за кордону та допоможе захистити вітчизняні підприємницькі структури від недобросовісної конкуренції.

З метою підвищення ефективності функціонування балової ланки фінансової системи — фінансів підприємницьких структур — доцільно здійснити низку заходів, зокрема: налагодити співпрацю між інститутами держави й діловими одиницями, підвищити рівень довіри між ними; запобігати проявам на ринку нечесної конкуренції; фінансово допомагати важливим і перспективним компаніям та справним платникам обов'язкових платежів до бюджету; сформувати привабливе середовище для розвитку реального сектору економіки з метою нарощення фіскального потенціалу; надавати допомогу в організації експортної діяльності підприємницьким структурам, котрі виробляють товари чи надають послуги з високою часткою доданої вартості, що дасть змогу охопити додаткові ринки збуту на міжнародному рівні.

Особливої уваги заслуговують фінанси домашніх господарств як важлива ланка фінансової системи, котра суттєво впливає на усі сектори економіки. Зазначене створює необхідність реалізації у цій сфері комплексу таких заходів: сформувати платформу для легкого бізнес-старту для громадян, які вирішили випробувати себе у підприємницькій діяльності, що допоможе зекономити ресурси держави на виплату різного роду допомог, оскільки такі домашні господарства будуть здатні самі себе забезпечувати; побудувати дієвий механізм трансформації нагромаджень українців в інвестиційні ресурси за рахунок появи на фондовому ринку сучасних цифрових привабливих інструментів, які будуть відповідати фінансовим очікуванням населення та допоможуть накопичити грошові кошти для фінансування відновлення національної економіки; створити умови для появи середнього класу населення за доходами в країні та зменшення діапазону у заробітках між різними верствами суспільства, що сприятиме зростанню інвестиційної активності домашніх господарств; зберегти високоякісні кадри в Україні та запобігти негативній міграції за рахунок пропозиції високооплачуваних робочих місць та створення подібних компаній у національній економіці, що сприятиме дотриманню головного принципу господарювання — близькість виробництва до ресурсів; створити програму цільових консультацій для населення у сфері роботи фондового ринку, що допоможе підвищити обізнаність громадян щодо використання його інструментів з метою ведення інвестиційної діяльності та формування заощаджень.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, для підвищення ефективності функціонування вітчизняної фінансової системи загалом, необхідно поліпшувати ступінь взаємодії між усіма її суб'єктами: державою, підприємствами та домогосподарствами. Для цього потрібно: перестати залучати урядові позики на неприйнятних умовах із зовнішніх джерел й запобігати падінню фактичних доходів громадян, що поступово деактивізує здійснення заощаджень та знизить інвестиційну спроможність економіки; частково або

повністю звільнити від оподаткування ресурси домогосподарств, які спрямовуються на нагромадження; розробити програму партнерства з державою, яка дасть змогу залучати кошти бізнесу і населення для фінансування важливих інвестиційних проектів; посилити роль населення у зростанні попиту на товари довготермінового користування, що допоможе розширити виробничий потенціал підприємницьких структур; створити передумови для розвитку ринку іпотечного кредитування домогосподарств у відповідності до позитивного досвіду провідних країн світу; сприяти доступності цифрових фінансових інструментів фондового ринку для населення; розробити схему справедливого перерозподілу фінансових ресурсів у національній економіці з метою забезпечення її швидкого повоєнного відновлення.

Література:

1. Дем'янчук М. А., Журавель О. В., Мельник К. Є. Фінансова система України під впливом covid-19 // Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 10. С. 13—21.
2. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2025).
3. Дропа Я. Б. Фінансові ресурси розвитку національної економіки України: монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 426 с.
4. Дубина М., Попело О., Тарасенко О. Інституційні трансформації фінансової системи України в умовах розвитку цифрової економіки // Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. № 1 (25). С. 91—110.
5. Дудинець Л. А. Розвиток фінансових технологій як фактор модернізації фінансової системи // Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. Вип. 22. С. 795—798.
6. Коваленко В. М. Фінансова система України: теорія, методологія, практика. Монографія. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2019. 360 с.
7. Лизогуб М. М. Індикатори фінансової стійкості як засіб оцінки ефективності фінансової системи України // Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 12. С. 99—102.
8. Ломачинська І. А. Діагностика інституційного середовища фінансової системи України та його впливу на фінансовий розвиток // Вісник Хмельницького національного університету. Серія: "Економічні науки". 2020. № 4, Том 3. С. 247—254.
9. Маршук Л., Мовчан Д., Покойовий О. Особливості фінансової системи в умовах воєнного стану // Економіка та суспільство. 2022. Вип. 37. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1228/1183> (дата звернення: 15.03.2025).
10. Мейш А. В., Лисак О. М. Перспективи розвитку фінансової системи України // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2019. № 1. С. 70—74.
11. Офіційний сайт державної служби статистики України (дата звернення: 15.03.2025).
12. Офіційний сайт Інституту бюджету та соціально-економічних досліджень "IBSED". URL: <http://www.ibser.org.ua> (дата звернення: 15.03.2025).
13. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua> (дата звернення: 15.03.2025).
14. Селіверстова Л. С., Адаменко І. П. Фінансова система України: особливості функціонування та напрямки удосконалення // Економіка та держава. 2018. № 6. С. 17—20.

References:

1. Dem'yanchuk, M. A., Zhuravel, O. V. and Melnyk, K. Ye. (2021), "The financial system of Ukraine under the influence of covid-19", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, Vol. 10, pp. 13—21.
2. State budget web portal for citizens (2025), available at: <https://openbudget.gov.ua> (accessed: 15 march 2025).
3. Dropa, Y. B. (2017), *Finansovi resursy rozvytku natsional'noyi ekonomiky Ukrayiny* [Financial resources for the development of the national economy of Ukraine], Ivan Franko Lviv National University, Lviv, Ukraine.
4. Dubyna, M., Popelo, O. and Tarasenko, O. (2021), "Institutional transformations of the financial system of Ukraine in the context of the development of the digital economy", *Problemy i perspektyvy ekonomiky ta upravlinnya*, Vol. 1 (25), pp. 91—110.
5. Dudynets, L. A. (2018), "Development of financial technologies as a factor in the modernization of the financial system", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, Vol. 22, pp. 795—798.
6. Kovalenko, V. M. (2019), *Financial system of Ukraine: theory, methodology, practice* [Finansova systema Ukrayiny: teoriya, metodolohiya, praktyka], Ivan Franko Lviv National University, Lviv, Ukraine.
7. Lyzogub, M. M. (2018), "Indicators of financial stability as a means of assessing the effectiveness of the financial system of Ukraine", *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, Vol. 12, pp. 99—102.
8. Lomacynska, I. A. (2020), "Diagnostics of the institutional environment of the financial system of Ukraine and its impact on financial development", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Seriya: "Ekonomichni nauky"*, Vol. 4 (3), pp. 247—254.
9. Marshuk, L., Movchan, D. and Pokoyovyi, O. (2022), "Features of the financial system under martial law", *Ekonomika ta suspil'stvo*, Vol. 37, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1228/1183> (accessed: 15 march 2025).
10. Meish, A. V. and Lysak, O. M. (2019), "Prospects for the development of the financial system of Ukraine", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, Vol. 1, pp. 70—74.
11. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2025), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed: 15 march 2025).
12. The official site of the Institute of Budget and Socio-Economic Research "IBSED" (2025), available at: <http://www.ibser.org.ua> (accessed: 17 march 2025).
13. The official site of the National Bank of Ukraine (2025), available at: <https://bank.gov.ua/> (accessed: 15 march 2025).
14. Seliverstova, L. S. and Adamenko, I. P. (2018), "The financial system of Ukraine: features of functioning and directions of improvement", *Ekonomika ta derzhava*, Vol. 6, pp. 17—20.

Стаття надійшла до редакції 22.03.2025 р.